

ניתוח תופעות ייחודיות במרחב (נתי"ב)

מבנה יחידת חובה (90 שעות)

1. מיפוי המרחב והצגתו / 4
2. התמודדות האדם במרחב פיזי משתנה / 6
3. אוכלוסיות במרחב העולמי / 9
4. המרחב העירוני והכפרי / 11
5. מרחב הפעילות הכלכלית / 14
6. פיתוח בר-קיימא במבט גלובלי / 17

הנושאים הם המסגרת הכללית להוראה-למידה, והסוגיות הן דוגמאות שמטרתן למקד את תוכני נושאי הלימוד.
המטרות מכוונות לגיבוש מוקדי הוראה-למידה ואמורות לשמש כבסיס להערכת הישגים.

מבוא

לימוד יחידת הנת"ב (ניתוח תופעות ייחודיות במרחב) מטרתו ליצור את התשתית ללימודי הגיאוגרפיה בחטיבה העליונה. במסגרת יחידה זו יוקנה ללומדים הבסיס **לאוריינות הגיאוגרפית**, ובכלל זה גם **השפה הגיאוגרפית**, יילמדו נושאי חתך המזמנים הכרה בסיסית (עיונית ומעשית) של שני התחומים המרכזיים של המקצוע: גיאוגרפיה פיזית וגיאוגרפיה אנושית ובחינת הקשרים ביניהם.

המייחד את תהליך ההוראה-למידה של יחידת הנת"ב:

- א. פיתוח היכולת ליישם את הנלמד מבחינה עיונית ומעשית לתופעות ולתהליכים פיזיים ואנושיים המתרחשים במרחבים שלא נלמדו.
- ב. ביסוס הלימוד על הפקת מידע ממקורות מידע ויזואליים (מפות, תצ"א, הדמיות לוויין, תצלומים, מ"ג, גרפים, תרשימים) וממקורות סטטיסטיים, על ניתוחו, עיבודו, הפיכתו לידע והצגתו באמצעות כלים גיאוגרפיים למיניהם.
- ג. הדגשת טיפוח מיומנויות קוגניטיביות בהקשרן הגיאוגרפי.
- ד. הקניית ראייה אינטגרטיבית ומערכתית של המרחב.
- ה. דיאלוג בין ה"דוגמאות" להכללות, בין החד-פעמי לעיקרון.
- ו. השוואה בין העולם המתפתח לעולם המפותח בכל נושא רלוונטי.

ביחידת לימוד זו 6 נושאים:

1. מיפוי המרחב והצגתו
2. התמודדות האדם במרחב פיזי משתנה
3. אוכלוסיות במרחב העולמי
4. המרחב העירוני והכפרי
5. מרחב הפעילות הכלכלית
6. פיתוח בר-קיימא במבט גלובלי

לכל אחד מנושאים אלו הוצבו מטרות ראשיות ומטרות משנה המתייחסות לכל אחד מפרקי הנושא וסעיפיו (מטרות אלו מוצגות בתחילתו של כל נושא). המטרות הללו מכוונות לשמש כלי עזר למורים בתכנון תהליך ההוראה-למידה וכן כאמצעי בקרה על תוצרי הלמידה. כמו כן אמורות מטרות הנושאים בכל יחידה לכוון את המורים להשגת מטרות העל של התכנית כולה.

במסגרת לימוד הנושא **ירכשו** הלומדים מושגים שיתרמו להעשרת השפה הגיאוגרפית שלהם. המושגים – מהם חדשים, מהם שנלמדים ביחידות לימוד אחרות בתכנית זו, ומהם שנלמדו בלימודי הגיאוגרפיה במהלך השנים הקודמות. מאחר שהגיאוגרפיה כתחום דעת עצמאי בוחנת וחוקרת גם תופעות

כלכליות וחברתיות שיש להן ביטוי במרחב, היא שואלת למטרה זו מושגים מדיספלינות במדעי החברה (למשל: כלכלה, סוציולוגיה, מדעי המדינה, אנתרופולוגיה, דמוגרפיה).

השפה הגיאוגרפית, **הידע** וה**מיומנויות** הייחודיים למקצוע שיירכשו במסגרת לימוד יחידת הנת"ב יאפשרו הקנייה וטיפול של **האוריינות הגיאוגרפית** הנחוצה לומד ולאזרח בעתיד כדי **לקרוא קריאה מושכלת** טקסטים גיאוגרפיים (מפות למיניהן, גרפים ותצלומים למיניהם) וטקסטים אחרים **ולנתח ולהסביר** תופעות ותהליכים במרחבים שונים על מכלול מרכיביהם. בעקבות זאת יוכלו הלומדים לנתח באופן עצמאי תופעות ותהליכים גיאוגרפיים שהתרחשו ומתרחשים במרחבים שלא נלמדו, וכן להבין אירועים אקטואליים המתרחשים כל העת בעולם ומסוקרים באמצעי התקשורת הכתובה והאלקטרונית, להסביר אותם ולנקוט עמדה כלפיהם.

אופן השילוב של יחידת הנת"ב בתכנית ההוראה נתון לשיקול דעתם של המורים. ניתן ללמד יחידה זו כבסיס ללימודי הגיאוגרפיה בחט"ע או לחילופין ללמדה אחרי היחידות הרגיונליות.

הצעות שילוב עבודה עם מערכות מידע ממחושבות במסגרת יחידת לימוד זאת ר' בעמ'.... (יושלים בהמשך)
מיפוי קשרים של יחידת הנת"ב עם יחידות לימוד נושאיות ורגיונליות בתכנית כולה ר' בעמ' (יושלים בהמשך)

נושא 1: מיפוי המרחב והצגתו

מטרות

הלומדים:

1. יכירו את האמצעים השונים למיפוי המרחב ולהצגתו, יבינו ויסבירו את היתרונות והמגבלות של כל אחד מהאמצעים.
 - יכירו את היכולות של האמצעים השונים להצגת המרחב ואת השימוש בהם למטרות שונות.
 - יעשו שימוש מושכל במפות לסוגיהן ובממ"ג (מערכות מידע גיאוגרפיות) להפקת מידע ולייצוג תוך התייחסות ליתרונות ולחסרונות של כל דרך ייצוג שיבחרו בה.
 - יסבירו את הקשיים בהצגת גוף עגול תלת-ממדי (כדור הארץ) על פני משטח דו-ממדי (מפה), ויזהו את ההבדלים בין מפות בהיטלים שונים.
 - יפיקו מידע ממפות נושאיות שונות של המרחב על פי מטרה מוגדרת או על פי הצורך.

נושא 1: מיפוי המרחב והצגתו

שעות הוראה	מונחים ומושגים	הצעות לסוגיות ולמוקדים בהוראה	פרקי הלימוד
2	□ תצלום-אוויר (תצ"א, אנכי, אלכסוני) □ הדמיית לוויין ממ"ג □ דגם מושגי מפה: □ מקרא מפה □ קנה מידה □ הרשת הגיאוגרפית □ קו המשווה □ קו גריניץ' □ שושנת הרוחות □ יחידות נוף	<i>הכרת האמצעים השונים להצגת מרחב, הכרת המפות הנושאות לסוגיהן והפקת מידע מהם</i> - מאפיינים ייחודיים של האמצעים להצגת המרחב והשימוש בהם: מפה, תצלומים, תצלום אוויר, הדמיות לוויין, תרשימים, ממ"ג - שימושי המפה: איתור מקומות ותופעות, הפקת מידע גיאוגרפי, ניווט ותכנון - יכולות ותועלות בהצגת תופעות במרחב באמצעות מפה: יתרונות המפה ומגבלותיה ככלי לתכנון ולהפקת מידע - יתרונות השימוש במערכות מידע גיאוגרפיות (ממ"ג) בהשוואה למפות האטלס - המפה כמשקפת את מטרות יוצריה – קריאה ביקורתית של מפות - בעיות בהצגת כדור הארץ, גוף עגול תלת-ממדי, על פני המפה, משטח דו-ממדי, והשימוש בהיטלים לפתרון - השימוש בהיטלים שונים לסרטוט מפות על פי מיקום המרחב הממופה על פני כדור הארץ, למשל: אזורים בקווי רוחב גבוהים לעומת אזורים בקווי רוחב גבוהים - המפה הפיזית כבסיס לזיהוי ואיתור יחידות נוף ומקומות לתיאורם לתיחומם ולתיאורם - הצגת המרחב במפות נושאות על פי מטרות וצרכים שונים, לדוגמה: מפות פיזיות, גיאולוגיות, יישוביות, אקלימיות, דמוגרפיות, כלכליות, היסטוריות, מדיניות, חבליות ואקולוגיות	א. האמצעים השונים להצגת המרחב ב. המפה ככלי להצגת תופעות שונות במרחב 1. מאפייני המפה 2. מן הגלובוס אל המפה 3. מפות נושאות
2	□ קנה מידה □ הרשת הגיאוגרפית □ קו המשווה □ קו גריניץ' □ שושנת הרוחות □ יחידות נוף		
1	היטלים: □ גלילי □ חרוטי □ אזימוטלי □ מפה פיזית □ מפה נושאת		

נושא 2: התמודדות האדם במרחב פיזי משתנה

מטרות

הלומדים:

1. יאפיינו יחידות נוף שונות ויזהו אותן במפה פיזית.
2. יסבירו את התהליכים הדינמיים והאיטיים (הפנימיים והחיצוניים) המעצבים את פני כדור"א, וינתחו את הקשר ביניהם לבין תופעות שונות במרחב הפיזי.
 - יכירו את תורת מבנה הלוחות ואת תאוריית נדידת היבשות, ינתחו מפות גיאולוגיות של העולם ויסבירו באמצעותן את היווצרות היבשות.
 - יסבירו את השפעתם של תהליכים גיאולוגים ושל תהליכים גיאומורפולוגים על עיצוב המרחב הפיזי במקומות שונים על פני כדור הארץ.
3. יבחנו וינתחו היבטים שונים ביחסי אדם-טבע ועריכו את התמודדות האדם עם תופעות נבחרות במרחב הפיזי.
 - יכירו דרכי התמודדות שונות של האדם עם כוח ההרס של המים וישוו ביניהן.
 - ינתחו את היתרונות והחסרונות של חיים "תלויי נהר".
4. יכירו את הגורמים להיווצרות אזורי אקלים שונים בעולם, וינתחו את הגורמים לחריגות מהמודל התאורטי.
 - יסבירו את קשרי הגומלין בין הגורמים הגלובליים להיווצרות אזורי אקלים בעולם לבין גורמים גיאוגרפיים מקומיים בתהליך היווצרותם של אזורי אקלים שונים בעולם.
 - ינתחו את השונות האקלימית באזורים שונים בעולם.
 - יכירו את הגורמים להתחממות כדור"א ויסבירו את התופעות האקלימיות החריגות הנגרמות כתוצאה מתהליך זה.
 - יעלו השערות ביחס להשלכות הצפויות של תהליך התחממות כדור"א על המרחב הפיזי והאנושי באזורים שונים בעולם.

נושא 2: התמודדות האדם במרחב פיזי משתנה

שעות הוראה	מונחים ומושגים	הצעות לסוגיות ולמוקדים בהוראה	פרקי הלימוד						
5	□ חוף חלק □ מישור מתרחב □ מישור מתכווץ □ תאוריית נדידת היבשות □ תורת מבנה הלוחות □ פנגיאה □ אזורי הפחתה □ אזורי פתיחה □ אזורי החלקה □ זרמי ערבול	הפקת מידע גיאולוגי וגיאומורפולוגי ממפות, מממ"ג ומאמצעי מולטימדיה וניתוחו: - מאפייני יחידות הנוף והדרכים לזהותן במפה הפיזית: מישור, רמה, הר, עמק, נהר, חוף מפורץ, חוף חלק, מישור מתרחב, מישור מתכווץ - תהליך היווצרות היבשות מגוש יבשתי אחד גדול - נדידת היבשות - תהליכי עיצוב המרחב – מנוף "שטוח" לנוף "מקומט ושבור" - השפעת חומרי הבניין של כדור"א (המסלע) על התבליט - התמודדות האדם עם תוצאותיהם של תהליכים טקטוניים מהירים ובלתי צפויים (התפרצות הרי געש, רעידות אדמה ותופעות נלוות, למשל: צונמי, התפזרות אפר וולקני) - הפקת תועלת מתופעות געשיות (גייזרים ומעיינות חמים) ומחומרי הבניין של כדור"א (מינרלים וסלעים)	א. תהליכים המעצבים את פני כדור"א והשפעתם על המרחב הפיזי והאנושי 1. מאפייני יחידות הנוף 2. פעולת הכוחות הפנימיים - תוצאותיה והשפעתה הנוף הפיזי ועל האדם 3. פעולת הכוחות החיצוניים - תוצאותיה והשפעתה על נוף הפיזי ועל האדם 3א. תנועת הקרחונים ותוצאותיה						
	1			□ סוגי סלעים: □ סלעי יסוד – תהום ופרץ □ סלעי משקע – ימי יבשתי □ סלעים מותמרים □ הרי געש □ צונמי □ רעידות אדמה □ טבעת האש	סוגי סלעים: סלעי יסוד – תהום ופרץ סלעי משקע – ימי יבשתי סלעים מותמרים הרי געש צונמי רעידות אדמה טבעת האש	3ב. פעולת המים ותוצאותיה			
				2			□ איים וולקניים □ גייזרים □ שברים	- תהליכי עיצוב המרחב – מנוף "מקומט ושבור" לנוף "שטוח" - השפעת תנועת הקרחונים – התקדמות ונסיגה – על עיצוב הנוף - יתרונות וחסרונות לאדם באזורים שעוצבו על ידי קרחונים (מקורות אנרגיה זולים, גורמי משיכה לתיירות – פיורדים מפלים, קשיי תחבורה, מיעוט קרקע ראויה לעיבוד חקלאי)	
							4		□ תהומות אוקיינים □ קשתות איים □ מערכות קימוט צעירות □ וקדומות □ פיורד מושגי נהר: □ אגן ניקוז □ דלתה □ ברך נהר □ נפתולי נהר □ מניפת סחף □ אסטואר □ חיים "תלויי נהר"

		- יתרונות וחסרונות של חיים "תלויי נהר" – בעמק הנהר ועל פני מימיו	
3	□ אקלים- מזג אוויר □ לחץ אוויר (רמה שקע) □ זרמי ים □ רוחות הרס □ מונסון □ קלימוגרף <u>מרכיבי האקלים:</u> □ טמפרטורות □ משקעים □ משרע טמפרטורות □ משטר משקעים □ מדבר מקומי - בצל גשם, □ בצל זרם ים קר □ אפקט החממה □ אל- ניניו □ גשם חומצי	- הפקת מידע ממפות אקלים ומממ"ג על אזורי האקלים, מיקומם ומאפייניהם - הגורמים להיווצרות אזורי אקלים שונים בעולם: □ גורמים גלובליים – מיקום על פני כדור"א: □ המרחק מקו המשווה ומהקטבים □ גורמים מקומיים היוצרים שונות אקלימית – המרחק מהים והתבליט □ גורמים גלובליים ומקומיים להיווצרות מדבריות חמים וקרים - דרכי התמודדות האדם בתנאי אקלים קיצוניים: - באזורי מדבר חמים ובאזורים קרים - אפשרויות ניצול תנאי אקלים קיצוניים להפקת תועלת כלכלית: הפקת אנרגיה, גידולי חקלאות ייחודיים ותיירות - הגורמים להתחממות אקלים כדור הארץ (התעצמות אפקט החממה) - תוצאות תהליך התחממות האקלים והשפעותיהן על האדם (המסת הקרחונים ועליית מפלס פני הים, המדבור בדרום סהרה, סופות הוריקן הרסניות לחופי מפרץ מקסיקו, אל- ניניו במערב אמריקה הדרומית) - ההשלכות לעתיד של מגמת תהליך התחממות אקלים כדור"א על: היישובים, החקלאות, משאבי המים - חשיבות שיתוף הפעולה הבינלאומי להקטנת גורמי תהליך התחממות אקלים כדור"א	<u>ב. גורמים לתנאי אקלים שונים ומשתנים והשפעתם על המרחב הפיזי והאנושי</u> 1. אזורי האקלים על פני כדור"א וגורמיהם 2. התמודדות האדם בתנאי אקלים קיצוניים 3. תהליך התחממות אקלים כדור הארץ והשלכותיו על המרחב הפיזי והאנושי
2			
7			

נושא 3: אוכלוסיות במרחב העולמי

מטרות

הלומדים:

1. ינתחו מאפיינים דמוגרפיים ותפרוסות של אוכלוסיות שונות בעולם ויסבירו את הגורמים המשפיעים על תפרוסת האוכלוסייה ועל צפיפותה.
2. ישוו צפיפות אוכלוסייה במקומות שונים בעולם ויסבירו את הגורמים לשונות.
3. ינתחו ויסבירו את הזיקה בין התפרוסת, הצפיפות ומאפיינים דמוגרפיים של אוכלוסיה נתונה.
 - ישוו בין מאפיינים דמוגרפיים של מדינות מפותחות לבין אלו של מדינות מתפתחות, ינתחו את ההבדלים ויעלו השערות לגבי מגמות עתידיות.
 - יבחנו השלכות של לחצי אוכלוסייה על משאבי טבע במדינות מפותחות ובמדינות מתפתחות, ויסבירו את ההשלכות הסביבתיות של דרכי ההתמודדות.
 - יכירו תנועות הגירה בעולם ויאפיינו אותן, יסבירו את גורמיהן וינתחו את השלכותיהן על מדינות המוצא ועל מדינות היעד.
 - ינתחו דוגמאות להשפעת הגלובליזציה על תנועות הגירה בעולם ועל ממדיהן.

נושא 3: אוכלוסיות במרחב העולמי

שעות הוראה	מונחים ומושגים	הצעות לסוגיות ולמוקדים בהוראה	פרקי הלימוד
6	□ תפרוסת אוכלוסייה □ צפיפות אוכלוסייה □ ריכוז ובידור אוכלוסייה □ דגם מרחבי	הפקת מידע על תפרוסת האוכלוסייה וצפיפותה בעולם ממפות, מממ"ג, מתרשימים, מאיורים וממקורות סטטיסטיים (טבלאות, גרפים ודיאגרמות), ניתוח המידע והסקת מסקנות - סיבות לתפרוסות אוכלוסייה שונות במדינות בעולם, למשל: במצרים, בברזיל, באוסטרליה, בהולנד, בשווייץ - סיבות לצפיפויות שונות של אוכלוסייה במרחב איסוף וניתוח נתונים דמוגרפיים ממדינות שונות בעולם המפותח והמתפתח (שיעור גידול האוכלוסייה, שיעורי ילודה ותמותה, חתך גילים, תוחלת חיים, רמת ההשכלה, ממוצע מספר הילדים למשפחה, שיעור הנשים בכוח העבודה)	א. אוכלוסיית העולם – מאפיינים ותהליכים 1. מדדי תפרוסת האוכלוסייה: צפיפות, ריכוז, ביזור ודגם מרחבי
9	<u>מאפייני האוכלוסייה:</u> □ הרכב המינים □ חתך גילים □ פירמידת הגילים □ ריבוי טבעי □ תמותת תינוקות □ רמת השכלה □ תוחלת חיים □ מפקד אוכלוסין □ מודל התמורה הדמוגרפית <u>הגירה:</u> □ גורמי משיכה □ גורמי דחיפה □ מהגרי עבודה □ הגירה פנימית □ הגירה חיצונית	- מאפיינים דמוגרפיים של מדינות מתפתחות בהשוואה למאפיינים אלו במדינות מפותחות - הגורמים לשונות בקצב גידול האוכלוסייה במדינות מתפתחות בהשוואה לקצב הגידול במדינות מפותחות - ההשפעות של לחצי אוכלוסייה על משאבי טבע וסביבה (קרקע ומים) ודרכי ההתמודדות של גורמי השלטון במדינות המפותחות ובמדינות המתפתחות - גורמי משיכה וגורמי דחיפה לתנועות הגירה בעולם בתקופתנו - בתוך מדינות (הגירה פנימית) ובין מדינות (הגירה חיצונית) - ההשלכות של הגירה פנימית על המדינה ושל הגירה חיצונית על ארץ המוצא ועל ארץ היעד (לטווח ארוך ולטווח קצר) - השפעת תהליך הגלובליזציה על ממדי ההגירה ועל יעדיה □ תנועות הגירה אל מוקדי פיתוח במדינות מתפתחות □ הגירת עבודה ממדינות מתפתחות למדינות מפותחות	2. מאפיינים ותהליכים דמוגרפיים במדינות מתפתחות ובמדינות מפותחות 3. הגירה במרחב הלאומי ובמרחב הגלובלי

נושא 4: המרחב העירוני והכפרי

מטרות

הלומדים:

1. ינתחו את תהליכי ההתפתחות העירונית בעולם המפותח ובעולם המתפתח ויסבירו את הגורמים להבדלים ביניהם ואת השלכותיהן של התמורות הללו על המרחב הפיזי והאנושי.
 - יבחנו את גורמי המיקום של ערים שונות בעולם המפותח ובעולם המתפתח ויסבירו את הקשר בין מיקומה של עיר ובין תפקודה.
 - יזהו את ההבדלים במדרג העירוני בין העולם המפותח לעולם המתפתח ויסבירו את גורמיהם על סמך תאוריית המדרג העירוני.
 - ינתחו את השפעת התפתחותה וצמיחתה של עיר ראשה במדרג חסר על תפקודן של עיר זאת ושל ערים אחרות במדינה.
 - יסבירו את הסיבות להבדל בשלב מיקומן של המדינות המתפתחות במודל העירוני לעומת השלב שבו נמצאות המדינות המתפתחות.
 - יסבירו את תהליכי התפתחותן של ערי מטרופולין וערי עולם ואת הקשר בין מערך התחבורה והצמיחה העירונית לתהליכי הפרוור והיוממות.
 - ישוו בין עיר מתוכננת לעיר שאינה מתוכננת, ויעריכו את היתרונות והחסרונות של כל אחת מהן מבחינה כלכלית, חברתית ותרבותית.
 - יסבירו את הקשר בין תפקודם של שימושי הקרקע בעיר ובין מיקומם במרחב העירוני.
 - ינתחו את מעמדו ותפקודו של המע"ר בעיר, ויסבירו חשיבותו במרחב העירוני בערים נבחרות בעולם.
 - יסבירו את השפעתם של מפגעים סביבתיים במרחב העירוני על העיר ותושביה, יבחנו ויעריכו את דרכי ההתמודדות בערים נבחרות בעולם למניעת הנזקים ולמזעורם.
2. ינתחו את התמורות הכלכליות והמרחביות במרחב הכפרי בעולם המפותח ובעולם המתפתח ויסבירו את הגורמים להבדלים ביניהם ואת השלכותיהן של התמורות הללו על המרחב הפיזי והאנושי.

נושא 4: המרחב העירוני והכפרי

שעות הוראה	מונחים ומושגים	הצעות לסוגיות ולמוקדים בהוראה	פרקי הלימוד
2	□ מדרג עירוני (מלא/חסר) □ עיר מתמחה □ עיר ראשה □ ראשות	<i>הפקת מידע על מיקום ערים ותפקודן ממפות, מתצלומים, מתרשימים ומממ"ג</i> - גורמי המיקום של ערים שונות בעולם, למשל: ערי נהר, ערים לחוף ים ואגם, ערים במעברי הרים ועל נתיבי דרך, ערים בקרבת משאבים, ערים מקודשות - הקשר בין מיקומה של עיר לבין תפקודה: למשל: עיר נמל, עיר תעשייה, עיר תיירות, עיר בירה, עיר אוניברסיטאית, עיר עולם	א. המרחב העירוני ומאפיניו 1. גורמי מיקום ותפקודן של ערים במרחב
2	□ גרף העיור הקלאסי □ עיר עולם □ מטרופולין □ מגלופוליס □ יוממות □ פרוור □ זחילה עירונית: □ תהליכי מעבר מכפר לעיר □ מע"ר	- הראשות ועיר הראשה במדרג העירוני - הגורמים לקיומו או להיעדרו של מדרג עירוני מלא במדינות שונות, למשל: מצרים וצרפת בהשוואה לשוויץ והודו - החסרונות של מדרג עירוני חסר וביטוי במרחב - הסיבות להיותן של המדינות המפותחות בשלב שונה (גבוה) במודל העירוני לעומת השלב שבו נמצאות המדינות המתפתחות	2. ראשות ומדרג עירוני 3. שלבים בעיור (גרף העיור הקלאסי)
10	□ שימושי קרקע (תפקודים עירוניים) □ קו רקיע □ איי חום □ ערפיח □ "ריאות ירוקות" □ איזור (zoning) □ עיר גנים	<i>הפקת מידע על ערים ותהליכי עיור ממפות עירוניות, מתרשימים וממקורות סטטיסטיים</i> - תהליכי היווצרות המטרופולין - מאפייני המטרופולין: □ העיר המרכזית □ המבנה המרחבי □ פרוור □ יוממות - ההשתנות התפקודית מהמרכז לשוליים במרחב המטרופוליני - הקשר בין מערך התחבורה והצמיחה העירונית לבין תהליכי פרוור ויוממות - יתרונות העיר המתוכננת - הקצאת תפקודים לאזורים שונים בעיר - לעומת העיר שאינה מתוכננת - מודלים של תכנון עיר: עיר הגנים של אבנעזר הווארד - הקשר בין שימושי הקרקע בעיר ובין מיקומם במרחב העירוני - מאפייני מרכז העסקים הראשי בעיר (מע"ר) - מיקומו, תפקודו ומעמדו במרחב העירוני - הגורמים למפגעים סביבתיים במרחב העירוני והדרכים למזעורם (זיהום אוויר, רעש, איי חום)	4. המטרופולינים 5. איזור (zoning) ותכנון עירוני 6. תפקודים עירוניים 7. מפגעים סביבתיים בעיר

1 3	□ בסיס כלכלי	- תהליכים המתרחשים באזור הכפרי בשולי העיר המודרנית (פרוור, עיור הכפר, חקלאות עירונית, יוממות) הגורמים לתמורות במרחב הכפרי והשלכותיהן על מאפייניו : - שינויים בבסיס הכלכלי - ירידה במשקלה של החקלאות ובשיעור המועסקים בענף - חדירה של פעילויות לא חקלאיות למרחב הכפרי - חדירה של אוכלוסייה עירונית למרחב הכפרי	ב. המרחב הכפרי - תהליכים ותמורות 1. השובל העירוני-כפרי 2. תמורות במרחב הכפרי

נושא 5: מרחב הפעילות הכלכלית

מטרות

הלומדים:

1. יכירו את הגורמים המחוללים כיום צמיחה כלכלית וינתחו את הסיבות לשונות הפיתוח הכלכלי במדינות מפותחות לעומת מדינות מתפתחות.
 2. יאפיינו את תהליך הגלובליזציה, ינתחו ויעריכו את השפעתו - יתרונות וחסרונות - על הפעילות הכלכלית, על האדם ועל המרחב בעולם המפותח ובעולם המתפתח.
- ינתחו באמצעות מדדים כלכליים לבחינת רמות פיתוח את רמת התפתחותה של מדינה נתונה, ישוו את רמות הפיתוח של מדינות נבחרות, ויסבירו את הגורמים לשונות בין מדינות.
 - יסבירו את הקשר בין גורמי מיקום ובין קצב הצמיחה של הפעילות הכלכלית.
 - יסבירו את הקשר בין קיומם של גורמים במדינה המניעים צמיחה של הפעילות הכלכלית ובין רמת התפתחותה של המדינה.
 - יכירו את התמורות שחלו בתהליכי הייצור בעקבות הגלובליזציה, יסבירו את גורמיהן, ויעריכו את השלכותיהן על האדם והמרחב.
 - יסבירו את השפעתם של התאגידים הרב-לאומיים, אחד מהמאפיינים הבולטים של תהליך הגלובליזציה, על אזורי התעסוקה, על העובדים על והפיתוח במדינות המתפתחות ובמדינות המפותחות.
 - יסבירו את הקשר בין תהליך הגלובליזציה והניאוקולוניאליזם, יעריכו את היתרונות והחסרונות של תהליכים אלו לעולם המפותח לעומת העולם המתפתח, וינקטו עמדה מנומקת כלפיהם.
 - יסבירו את הגורמים להיווצרותם של פארקים מדעיים, ויעריכו את תרומתם לפיתוח הכלכלי של האזור.

2	□ עיר גלובלית - עיר-עולם □ יתרון יחסי □ חלוקת עבודה □ יצור עתיר-עבודה □ יצור עתיר-טכנולוגיה □ שרשור □ פארק-מדע □ מו"פ (מחקר ופיתוח) □ הגירות-עבודה □ התמחות אזורית □ מקסימום רווח □ מסדרון ה-M4	□ תאגידים בינלאומיים כ"שחקנים מרכזיים" בניאו-קולוניאליזם □ תנועות הון ועבודה במרחב (הגירות עבודה) מונעות על פי יתרון יחסי בגורמי הייצור □ התפתחותן של ערים גלובליות (ערי-עולם) - התמורות במיקום תהליכי הייצור בעידן הגלובליזציה – חלוקת עבודה פנים-עסקית מרחבית (intra-firm): □ תהליכי הייצור מפוזרים באתרים רבים, שיקולי המיקום מונחים על פי עקרון מקסימום רווח ונקבעים על פי היתרונות היחסיים של המדינות □ ייצור עתיר עבודה של חלקים במדינות שבהן שכר העבודה נמוך □ הרכבת החלקים, תהליך עתיר עבודה, במדינות אחרות שגם בהן שכר העבודה נמוך □ ייצור עתיר טכנולוגיה בעל ערך מוסף גבוה באזורים שבהם כוח העבודה הוא בעל השכלה גבוהה ומיומן מקצועית	2. תמורות בתהליכי הייצור – הפרדת המיקום של שלבי הייצור 2א. חלוקת מרחבית בין עבודה לבין טכנולוגיה
3		- מאפייני התאגיד הרב-לאומי - ארגון הפועל בו-זמנית בכמה מדינות בעולם - כביטוי לתהליך הגלובליזציה: □ מחקר, פיתוח ומדיניות באזורי ליבה בעולם המפותח □ ייצור בעולם המתפתח □ הרכבה גם בעולם המפותח וגם בעולם מתפתח, לפי יתרונות השוק ושיקולי רווחיות - תרומתם של התאגידים הרב-לאומיים למדינות המתפתחות: הספקת מקומות תעסוקה, מתן הכשרה לעובדים, השקעות הון, פיתוח תשתיות ומקורות אנרגיה - חסרונות התאגידים הרב-לאומיים: ניצול עובדים מקומיים ששכרם נמוך ותנאי עבודתם ירודים, העברת רוב הרווחים אל מחוץ למדינות המייצרות, חיפוש מתמיד אחר מדינות שבהן עלויות ייצור נמוכות יותר	3. תאגידים רב-לאומיים
1		- עקרונות המיקום של פארקים מדעיים בעולם: נגישות מרחבית, קרבה לאוניברסיטאות למכוני מחקר, קרבה לשדות תעופה בינלאומיים, שרשור, יוקרה, דוגמאות: "עמק הסיליקון" בחוף המערבי של ארה"ב, רצועת הסיליקון לאורך "מסדרון ה-M4" בדרום אנגליה	4. פארקים מדעיים עולמיים

נושא 6: פיתוח בר-קיימא במבט גלובלי

מטרות

הלומדים:

1. יכירו את הגורמים לפגיעה הגלויה והסמויה, המיידית וארוכת הטווח בסביבה, ויבינו את המתח הקיים בין צורכי הפיתוח לבין שימורה של הסביבה.
2. יבינו ויפנימו את המחויבות של הפרט, הציבור ומוסדות השלטון ליישום בפועל של עקרון הקיימות (פיתוח בר-קיימא) ויגלו מעורבות אישית פעילה בתחום זה.

- יבינו שניצול לא מבוקר של משאבי הטבע פוגע פגיעה חמורה בסביבה.
- ינתחו את הנזקים הנגרמים לסביבה הקרובה ולסביבה הרחוקה בעקבות פעילות האדם - גורמיה והשלכותיה המיידיות והמצטברות.
- יכירו אמנות בינלאומיות וחוקים מקומיים בתחום הפיתוח בר-קיימא, ויבינו את חשיבות החקיקה והאכיפה לאיכות חיינו בהווה ולאיכות חייהם של הדורות הבאים.
- יכירו פעילויות ויוזמות של ארגונים "ירוקים" בינלאומיים לא-ממשלתיים לשימור תרבויות, אתרי מורשת וערכי נוף בעולם ויעריכו את תרומתם ואת מידת הצלחתם.
- יכירו דרכים לפעילויות כלכליות ואחרות הנעשות ברוח עקרון הקיימות, ינתחו את יתרונותיהן ואת מגבלותיהן.

נושא 6: פיתוח בר-קיימא במבט גלובלי

שעות הוראה	מונחים ומושגים	הצעות לסוגיות ולמוקדים בהוראה	פרקי הלימוד
3	□ פיתוח בר-קיימא - קיימות □ שטחים פתוחים □ נוף בראשית	□ הפעילות הכלכלית לענפיה כגורם ישיר ועקיף לנזקים סביבתיים (מקומיים וגלובליים) ניצול יתר של גופי מים וקרקע, זיהום סביבתי, פגיעה בנופים וביערות, זיהום אוויר וזיהום מקורות מים	א. המתח בין פיתוח הסביבה לבין שימורה 1. הפגיעה בסביבה וגורמיה
2	□ שמורות טבע □ חוקי איזור □ אתרי מורשת עולמית □ בנייה אקולוגית □ משאבים מתכלים □ משאבים שאינם מתכלים □ משאבים מתחדשים □ שימוש חוזר □ מיחזור □ ארגונים "ירוקים"	□ חלקם של ממשלות, מוסדות וארגונים ביישום עקרונות פיתוח בר-קיימא: □ תכנון וחוקי איזור □ חקיקה, אכיפה טיפוח מודעות וחינוך □ אמנות בינלאומיות □ פעילות ארגונים "ירוקים" בינלאומיים לא-ממשלתיים □ תכניות סיוע למדינות נחשלות דרכים לשימור ולשיקום של תרבויות ושל הסובב הטבעי והמבונה: □ שימור ושיקום אתרי מורשת ונוף מקומיים ועולמיים (אונסק'ו) □ שימור טבע, שטחים פתוחים ושטחים ירוקים ברמה המקומית והעולמית □ כיבוד תרבויות מקומיות, אורחות-חיים ומנהגים □ הדברת מחלות ומגפות פעילות כלכלית ברוח עקרונות הקיימות: □ שימוש מוגבל במשאבים מתכלים (קרקע, מים, צמחיה) □ העדפת השימוש במקורות אנרגיה שאינם מתכלים (אוויר, מים, רוח, שמש) על פני משאבי אנרגיה מתכלים (נפט, פחם) □ פיתוח מוצרים תעשייתיים חלופיים ידידותיים לסביבה □ מעבר לבנייה אקולוגית המתחשבת בסביבה (חומר בנייה, אנרגיה, מיחזור) □ פיתוח אמצעים מתקדמים לטיפול בפסולת ברמה המקומית והעולמית (פסולת אורגנית, תעשייתית ורעילה)	ב. יישום עקרונות פיתוח בר-קיימא 1. בתחום המדיניות 2. בתחום התרבות, הטבע והנוף 3. בתחום המשאבים, האנרגיה והתעשייה
2	□ אתרי מורשת עולמית □ אונסק"ו (UNESCO) □ Green Peace □ NGO (ארגונים לא-ממשלתיים)		